

УДК 65.016

СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИЗИ ПІДПРИЄМСТВ

© І. В. Дацюк, магістранка, НТУУ «КПІ», Київ, Україна

В работе приведены разные взгляды авторов на понятие «кризис предприятия», проведен анализ научных трудов, посвященных данному вопросу, выделены подходы авторов к определению данной экономической категории. С учетом взглядов всех исследователей автор привел собственное определение кризиса.

There were cited different points of views about the term «crisis of enterprise» in the article. Scientific researchers that concern observable problem were analyzed and approaches that define mentioned economic category were emphasized. According to the other researchers considerations, author gave his own definition of the term «crisis».

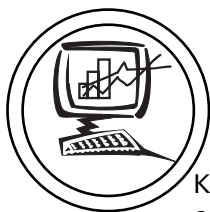
Постановка проблеми

Останні десятиріччя характеризуються загостренням політичної та макроекономічної нестабільності навіть у розвинених країнах з традиційно стабільною економікою, що значно ускладнило умови функціонування підприємств. Кількість збанкрутілих підприємств у США у 1990 р. зросла у 2,3 рази порівняно з 1980 р.; у Німеччині кількість банкрутств у 1996 р. зросла в 4 рази у порівнянні з 1980 р. Збільшення кількості банкрутств та кризових ситуацій на підприємствах різних форм власності має сталі тенденції і в інших країнах. Тобто наростання нестабільності виявилось характерною рисою сучасного бізнесу. За таких умов дуже актуалізувалася проблема прогнозування кризових ситуацій та розробки ефективних заходів антикризового управління, а також підвищення ефективності управління в цілому. І якщо у 90-х роках ме-

тоди прогнозування криз розробляли переважно економісти розвинених країн з ринковою економікою, які першими відчували вплив глобальних макроекономічних змін і нестабільності та непередбачуваності, що з цього виникають, то в останні роки значно зросла кількість досліджень вітчизняних та російських економістів у цій галузі. Попри це, категорія «криза на підприємстві» не є цілком визначеною через багатогранність та системну складність явища. Тому вважаємо за доцільне сфокусувати увагу та напрям наукового пошуку на проблемі визначення сутності кризи і виділенні підходів до вивчення цієї категорії.

Аналіз попередніх досліджень

Дослідженням проблеми циклів і криз в економіці займалися багато всесвітньовідомих учених. Серед них доцільно виділити вітчизняних науковців — М.

МЕНЕДЖМЕНТ ВИРОБНИЦТВА

Кондратьєва, який розробив теорію економічних циклів, та М. Туган-Барановського, котрий у роботі «Промислові кризи у сучасній Англії, їх причини і вплив на народне життя» дав визначення кризи як точки перелому підвищувальної та понижувальної хвилі суспільного господарювання. Проблемаам прогнозування кризових ситуацій та антикризовому менеджменту присвячено праці Е. Альтмана, Г. Александрова, В. Барінова, В. Вівера, Л. Бляхмана, С. Вагрича, О. Василенко, А. Грязнової, П. Дойля, Г. Іванова, А. Ковальова, Ж. Конана, Е. Короткова, Є. Мізіковського, Є. Мінаєва, В. Панагушина, Р. Попова, Н. Родіонової, Р. Таффлера, Е. Уткіна, Р. Хіта та ін.

Мета дослідження

Метою даного дослідження є виділення підходів до трактування поняття «криза підприємства» та розробка власного визначення даної економічної категорії.

Результати проведених досліджень

Об'єктивною реальністю життя людини є кризові явища, які час від часу охоплюють всі сфери її діяльності. Криза виникає на макро- та макрорівні (світова, локальна), може проявлятися як фінансова, екологічна, економічна і політична в державі. Вона може охоплювати цілі галузі економіки, окремі підприємства.

Світова фінансова криза, що зародилась у США як криза ринку нерухомості і похідних фінансових інструментів, згідно з логікою глобалізації поширилася

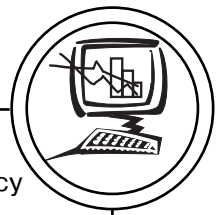
по всьому світу, вдаривши і по українському ринку. Виникнення у вересні-жовтні 2008 року нової хвилі кредитної кризи у розвинутих країнах, катастрофічне зниження левериджу міжнародних банків та зменшення схильності інвесторів до прийняття ризиків негативно позначилося на вартості та обсягах зовнішнього фінансування країн з ринками, що формуються (до яких належить Україна). В таких умовах власники підприємств розуміють надзвичайну важливість дослідження теоретичних аспектів виникнення та подолання кризових явищ, антикризового менеджменту, та подальшого впровадження результатів досліджень у практичну діяльність з метою зменшення негативних впливів.

Термін *crisis* (грецьк.) означає перелом, будь-яку якісну зміну процесу, перехід від існуючого положення до іншого, яке суттєво відрізняється за основними параметрами. Тобто, перехід від стабільності до покращення, або від стабільності до погіршення — це кризові ситуації в розвитку будь-якої системи [1].

Термін «криза підприємства» охоплює в сучасній економічній літературі різноманітні феномени в життєвому циклі підприємства — від просто перешкод у функціонуванні підприємства через конфлікти до ліквідації підприємства.

Багато праць зарубіжних та вітчизняних вчених та практиків присвячено дослідженням кризових явищ, які розглядаються як на макрорівні так і на рівні ок-

МЕНЕДЖМЕНТ ВИРОБНИЦТВА

ремого суб'єкту господарювання. Наведемо погляди різних авторів на ці питання.

Сучасне визначення кризи представлено в словнику Вебера, в якому криза розглядається як «поворотна крапка до кращого або до гіршого».

Під фінансовою кризою Штангрет А. М. розуміє фазу розбалансованої діяльності підприємства та обмежених можливостей впливу його керівництва на фінансові відносини, що виникають на суб'єкті господарювання [2].

Чернявський А. Д. дає наступне визначення кризи: «Криза — це переломний етап в функціонуванні будь-якої системи, на якому вона зазнає впливу ззовні чи з середини, що вимагає від неї якісно нового реагування. Основна особливість кризи міститься в загрозі руйнації системи» [3, 4].

Василенко В. О. визначає, що «криза при широкому на неї погляді, так само потрібна системі, що розвивається, як і стабільний стан. Кризу треба розглядати як переломний момент у розвитку змін.» [5].

Крутько В. Н. вважає, що криза — це раптовість, високий рівень загрози життєво важливим інтересам і гостра нестача часу для прийняття відповідних мір. На його погляд, кризова ситуація характеризується наступними параметрами:

— наявністю загрози пріоритетним цілям і цінностям;

— ефектом раптовості для осіб, що відповідають за подолання кризи;

— гострим дефіцитом часу для реагування на загрозу.

На погляд автора, це такі ситуації, коли під загрозу ставиться сама можливість подальшого виживання [6].

Сибіряков В. Г. визначає, що «...неважко побачити зв'язок між поняттями «протиріччя» і «криза»: будь-яка зміна якихось параметрів системи, як позитивна, так і негативна призводить до протилежної зміни інших параметрів системи. А оскільки протиріччя в житті будь-якої системи є завжди, то криза є нормальним станом будь-якої системи. Момент вирішення протиріччя і є криза.» [7].

Відомий австралійський вчений з питань антикризового менеджменту Р. Хіт наводить цілий ряд визначень кризи, її характеристик, які пропонують його американські та англійські колеги:

— «кризовими називаємо ситуації, позначені високою небезпекою, станом невпевненості, відчуттям невідкладності»;

— існує «чотири визначальні ознаки, притаманні критичним ситуаціям: потреба швидкого прийняття рішень, гостра нестача кваліфікованої робочої сили, засобів та часу на опанування ситуацією»;

— криза — це «широкомасштабна непередбачувана подія, яка веде до потенційно негативних результатів. Ця подія та її наслідки можуть завдавати серйозної шкоди усій організації: працівникам, продукції, зв'язкам, фінансам та репутації»;

МЕНЕДЖМЕНТ ВИРОБНИЦТВА

— «вихідною точкою кризової події є втрата контролю над ситуацією. Найважливіше завдання кризового менеджменту — в найкоротший період часу максимально обмежити розміру потенційної шкоди».

Сам Р. Хіт визначає основні характеристики кризової ситуації: «... загроза життю і матеріальним цінностям, втрата контролю над ситуацією, видима та/або невидима шкода людям, матеріальним об'єктам і організаціям.» [8].

Німецький вчений Гренц Т. пропонує наступне визначення: «Криза на підприємстві — то є незапланований та небажаний, обмежений в часі процес, який може суттєво заважати і навіть зробити неможливим функціонування підприємства» [9].

Наведені трактування відображають два основних підходи до кризових ситуацій, що зустрічаються в працях зарубіжних та вітчизняних авторів — негативне та позитивне. При негативному ставленні до кризи увага акцентується на її руйнівному

впливі на діяльність підприємства; на загрозі банкрутства, яку спричиняє криза. Позитивне ставлення ґрунтується на розумінні кризи як об'єктивного процесу, пов'язаного з розвитком системи. Розподіл авторів відповідно до їх поглядів на кризу наведений таблиці.

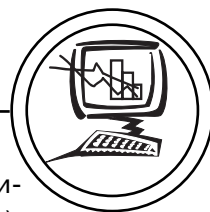
Ми поділяємо ставлення до кризи, як до об'єктивного процесу, що призводить до оптимізації системи або до її знищення у разі неспроможності адаптуватися до нових умов та розвиватися, адже це ставлення ґрунтується на діалектичній єдності основних тенденцій в існуванні системи — сталого функціонування та розвитку, що поступово змінюють одна одну.

Таким чином, подолання кризи дає новий поштовх розвитку підприємства, сприяє переходу на принципово новий рівень організації та управління за короткий час, тобто у разі вдалого подолання кризи значно підвищується ефективність менеджменту на підприємстві, повільний еволюційний розвиток підпри-

Підходи до визначення кризи

Підхід до визначення кризи	Сутність підходу	Автори, які є прихильниками підходу
Позитивний	Криза — це переломний момент у розвитку змін, об'єктивний процес, притаманний кожному життєвому циклу.	Чернявський А. Д., Василенко В. О., Сибіряков В. Г., Гренц Т., Яковец Ю. В., Богданов А. А.
Негативний	Криза має виключно руйнівний вплив на діяльність підприємства, спричиняє банкрутство.	Штангрет А. М., Крутько В. Н., Хіт Р., Ланкіна В. Є., С. Фішер, К. Макконел, С. Брю., Іванов Г. П.

МЕНЕДЖМЕНТ ВИРОБНИЦТВА

емства змінюється різким революційним стрибком. Але для досягнення вказаних позитивних результатів підприємство має бути готовим до подолання кризових ситуацій, а види та параметри кризи, а також тенденції її розгортання — чітко визначеними [10].

Виникнення кризової ситуації є неминучим навіть для, здавалось би, процвітаючих в своїй діяльності організацій. При цьому важливим є лише питання часу.

На виникнення кризи впливають конкретні проблеми, які характерні для кожного окремого підприємства. Це такі як недостатня компетентність керівників чи спеціалістів, або відсутність чіткої системи управління організацією; погіршення психологічного клімату в колективі в результаті неврахування інтересів певних груп робітників; негативні наслідки різних політичних процесів і тенденцій, не врахованих керівництвом підприємства; поява несподіваних урядових законів і постанов [11].

Таким чином, можна визначити загальні характеристики кризи підприємства:

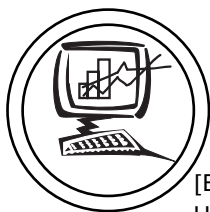
1. Неминучість настання кризи (вагомим є тільки час і місце).
2. Раптовість кризових явищ.
3. Жорсткий ліміт часу і ресурсів для прийняття антикризових заходів.
4. Дефіцит потрібної інформації.
5. Величезне психологічне навантаження на людей, які намагаються боротись з кризою.

Висновки

Врахувавши погляди всіх авторів запропонуємо визначення кризи, яке б максимально відобразило всі її характеристики: криза — це момент вирішення протиріч, які неминуче і раптово проявляються в процесі діяльності організацій, загрожують їх існуванню і вимагають швидкого прийняття рішень при дефіциті ресурсів та великому психологічному навантаженню.

Немає сумнівів, що світова спільнота подолає глобальну фінансову кризу, але для України важливо не лише мінімізувати негативні впливи, а й знайти відповідне місце в новій розстановці сил.

1. Василенко В. О. Антикризове управління підприємством : навч. посібник / В. О. Василенко. — К. : ЦУЛ, 2003. — 504 с.
2. Штангрет А. М. Антикризове управління підприємством : навч. Посібник / А. М. Штангрет, О. І. Копилук. — К. : Знанн, 2007. — 355 с.
3. Чернявський А. Д. Антикризисное управление : учеб. пособие / А. Д. Чернявский. — К. : МАУП, 2000. — 208 с.
4. Чернявський А. Д. Організація управління : навч. Посібник / А. Д. Чернявський. — К. : МАУП, 1998. — 136 с.
5. Василенко В. О. Антикризове управління підприємством : навч. Посібник / В. О. Василенко. — К. : ЦУЛ, 2003. — 504 с.
6. Крутько В. М. Введение в менеджмент кризисных ситуаций : [Практические рекомендации] / В. М. Крутько. — К. : МЗУУП, 1994. — 52 с.
7. Сибиряков В. Г. Проектирование кризисов — путь к успеху

МЕНЕДЖМЕНТ ВИРОБНИЦТВА

[Електронний ресурс]. — Режим доступу : URL : <http://www.trizmink.org>. — Назва з екрану. 8. Хіт Р. Кризовий менеджмент для керівників / Р. Хіт ; [пер. з англ. Н. Середи]. — К. : Наук. думка, 2002. — 566 с. 9. Grenz T. Deminsionen und Typen der Unternehmenskrise / T. Grenz. —Frankfurt-am-Main, 1987. 10. Возний С. В. Сутнісна характеристика кризи підприємства та причини її виникнення / С. В. Возний // Наука й економіка. — 2007. — № 3. 11. Галушко О. І. Визначення поняття криза, та параметрів, що описують кризу на підприємстві / О. І. Галушко // Проблеми ефективного функціонування підприємств в сучасних умовах: матеріали Всеукраїнської науково-практич. Конференції. — Севастополь : СевНТУ. — 2003.

Рецензент — О. М. Барзилович,
ст. викладач, НТУУ «КПІ»

Надійшла до редакції 19.04.10